

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ДІЛОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

THE USE OF TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING IN THE STUDY OF BUSINESS UKRAINIAN IN HIGH SCHOOL

Нова концепція вищої освіти базується на активності студента, його участі в навчальному процесі, формуванні ключових компетентностей, які необхідні йому для життя і успішної професійної діяльності. Серед згаданих компетентностей слід згадати знання рідної мови (грамотність). Наскрізним умінням є розвинене критичне мислення.

Стаття присвячена проблемі використання технологій критичного мислення на заняттях з ділової української мови зі студентами різних спеціальностей ВНЗ. Критичне мислення – це складний психічний процес, пов'язаний із аналізом та оцінкою інформації, формулюванням висновків та прийняттям рішень. Воно дозволяє людині бачити свої помилки, враховувати слабкості, бути справедливим в оцінках та наполегливим у пізнанні. Розвиток критичного мислення починається з виявлення проблеми, а завершується складанням плану дій.

Застосування технологій розвитку критичного мислення у вищій школі підвищує мотивацію студентів до отримання нових знань та формування навичок, розвивають самостійність. Цей процес включає три стадії: виклику, осмислення і рефлексії. На цих стадіях можна використовувати різні прийоми: «Куб», «Фішбоун», «Мозкова атака», «Вірно – не вірно» та інші. Під час роботи з текстами на заняттях з української мови рекомендується застосовувати ІНСЕРТ. «Дерево припущень» дозволяє з різних боків розглянути питання про шляхи розвитку усного та писемного мовлення, досягнення успіху на ділових переговорах. «Зигзаг» та ігрові технології необхідні для більш детального вивчення окремих тем з ділової української мови. Прийом «Кластер» дозволяє систематизувати знання та встановити зв'язки між поняттями та явищами при дослідженні стилів мови, груп документів, переліку вимог до тексту документа. Правильна організація заняття з вивчення теми «Фразеологія», яке включає стадії виклику, осмислення та рефлексії, забезпечує налагодження міжпредметних зв'язків, активну діяльність та взаємодію студентів, глибше вивчення теми, більш міцне її запам'ятовування.

Студоцентристський та компетентнісний підходи в сучасній концепції вищої освіти, а також необхідність розвитку критичного мислення студентів відповідають вимогам часу і актуальним змінам у світі. Курс ділової української мови дає широкі можливості для систематичного застосування різноманітних методів та прийомів розвитку критичного мислення, активності та самостійності, індивідуальних здібностей кожної особистості.

Ключові слова: вища школа, вища освіта, ключові компетентності, критичне мислення, технології розвитку критичного мислення, активність і самостійність

студентів, ділова українська мова, грамотність.

The new concept of higher education is based on the student's activity, his participation in the educational process, the formation of key competencies that he needs for life and successful professional activity. Among the mentioned competencies should be mentioned knowledge of the native language (literacy). A critical skill is a developed critical thinking.

The article is devoted to the problem of using critical thinking technologies in business Ukrainian language classes with students of different specialties of higher education.

Critical thinking is a complex mental process involving the analysis and evaluation of information, the formulation of conclusions, and decision-making. It allows a person to see their mistakes, take into account weaknesses, be fair in assessments and persistent in cognition. The development of critical thinking begins with identifying the problem and ends with drawing up an action plan.

The use of technologies for the development of critical thinking in higher education increases the motivation of students to acquire new knowledge and skills, develop independence. This process includes three stages: challenge, comprehension and reflection. At these stages, you can use different techniques: "Cube", "Fishbone", "Brainstorming", "True – False" and others. It is recommended to use INSERT when working with texts in Ukrainian language classes. The "tree of assumptions" allows us to consider from different angles the ways of developing oral and written speech, achieving success in business negotiations. "Zigzag" and game technologies are necessary for a more detailed study of certain topics in the business Ukrainian language. Reception "Cluster" allows you to systematize knowledge and establish links between concepts and phenomena in the study of language styles, groups of documents, a list of requirements for the text of the document. Proper organization of the lesson on the topic of "Phraseology", which includes stages of challenge, comprehension and reflection, provides the establishment of interdisciplinary links, active activity and interaction of students, deeper study of the topic, stronger memorization.

Student-centered and competency-based approaches in the modern concept of higher education, as well as the need to develop students' critical thinking meet the requirements of the time and current changes in the world. The course of business Ukrainian provides ample opportunities for the systematic application of various methods and techniques for the development of critical thinking, activity and independence, individual abilities of each individual.

Key words: higher school, higher education, key competencies, critical thinking, technologies of critical thinking development, activity and independence of students, business Ukrainian language, literacy.

УДК 372.881.1

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/24-1.23>

Вихор В.Г.,

канд. пед. наук,

доцент кафедри української мови

та культури

Національного авіаційного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді. Реформування системи вищої освіти спрямовано на перенесення уваги на студента як особистість з власними потребами, здібностями, вподобаннями, прагненнями, як суб'єкта навчального процесу. Проста передача знань від викладача до студента з подальшим їх відтворенням більше не цікава та не актуальна. Освіта має базуватись на активності студента, він має будувати власну траєкторію навчального процесу, яка буде включати як співпрацю з викладачами, так й інтеракцію з іншими студентами, а також наполегливу самостійну роботу. Сучасна людина розуміє, що все навколо змінюється дуже швидко, постійно розвиваються та вдосконалюються інформаційно-комп'ютерні технології, відбуваються інтеграційні процеси між країнами світу, підвищуються вимоги до випускників вищих навчальних закладів, до спеціалістів. Щоб бути успішним, треба постійно розвивати ключові уміння та навички, в тому числі, навички інтелектуальної праці. Потрібно бути відкритим для нового, оновлювати свої знання, розвивати нові види мислення. І освіта має реагувати на такі потреби часу і суспільства. Серед ключових освітніх компетентностей, які зазначені в Європейській довідковій рамці 2018 року, згадуються грамотність (вільне володіння рідною мовою), особистісна, соціальна, компетентність, уміння вчитись та інші. Наскрізним умінням, яке потрібно у будь-яких життєвих чи професійних ситуаціях, є уміння мислити критично. Вхідження української системи вищої освіти в європейський простір вимагає перебудови навчального процесу. Заняття з різних предметів, в тому числі, з ділової української мови, мають включати проблемні питання і ситуації, індивідуальну та групову роботу, стимулювання студентів до самостійного пошуку рішень, формування та відстоювання власної точки зору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення сутності, особливостей критичного мислення, його відмінностей від інших видів мислення викликають інтерес з боку науковців та є одним з головних напрямів досліджень в галузі педагогіки та методики викладання у різних країнах. Детально розглядається трактування поняття «критичне мислення» вітчизняними та зарубіжними науковцями, а також показники критичного мислення у статтях Я.В. Чаплак, М. Марчук [1], С.М. Романової [2], О. Чуби [3], Л.В. Куземко [4], О. Ходаковської [5], А.О. Авершина, Т.В. Яковенко [6]. Включення в методику викладання іноземних мов для студентів проблемних методів розглядають у своїх наукових розробках О. Ходаковська [5], К.І. Бондаренко [7], Н.О. Бреславець [8]. Застосовувати технології розвитку критичного мислення у вищій школі при вивченні ділової української мови пропонують

О.О. Тележкіна [9], О.П. Василенко, В.Ю. Сікорська [10]. Цікавою є робота К. Музичук, яка розглядає шляхи розвитку критичного мислення у студентів в процесі їх змішаного навчання із використанням сучасних інформаційних технологій [11].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема застосування різноманітних прийомів та методів розвитку критичного мислення під час викладання академічних дисциплін у вищій школі залишається актуальною. Досвід викладачів є тією методичною скарбничкою, використання якої допомагає вдосконалювати педагогічну майстерність, професійно-педагогічну культуру. Тому публікація результатів використання методів та прийомів розвитку критичного мислення під час викладання різних предметів є необхідним кроком у напрямку вдосконалення методики викладання, в тому числі ділової української мови.

Мета статті – дослідити можливості використання окремих технологій розвитку критичного мислення під час вивчення ділової української мови у вищій школі.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісна ідея в європейському просторі з'явилась досить давно – спочатку у вигляді дискусій, а згодом вийшла на рівень освітньої парадигми. У 2006 році була затверджена Європейська довідкова рамка ключових компетентностей впродовж життя, яка стала важливим етапом на шляху імплементації такої ідеї в Європейському Союзі [12, с. 21]. Підкреслювалась важливість для особистості спілкування рідною та іноземними мовами, базові компетентності з науки та технологій, ініціативність, культурна обізнаність та самовираження. У 2018 році була затверджена оновлена рамка. На першому місці автори залишили грамотність як здатність розуміти, висловлювати, створювати та інтерпретувати поняття, почуття, факти, думки з різних тем у різних контекстах, як уміння спілкуватись та налагоджувати контакти з іншими людьми [12, с. 22]. Необхідність вільного володіння рідною мовою закріплена Законом України від 25 квітня 2019 року «Про забезпечення функціонування української мови як державної», оскільки «українська мова є визначальним чинником і головною ознакою ідентичності української нації, яка історично сформувалася і протягом багатьох століть безперервно проживає на власній етнічній території, становить більшість населення країни і дала офіційну назву державі, а також є базовим системотвірним складником української громадянської нації» [13].

Також у Європейській довідковій рамці від 2018 року серед ключових вказані математична, цифрова, особистісна, соціальна, громадянська, підприємницька компетентності, компетентність у науці та техніці, вміння вчитись, культурна обізнаність та самовираження. Наскрізним умінням,

яке пов'язує перераховані компетентності між собою, є вміння критично мислити, розмірковувати, робити висновки, долати труднощі [12, с. 25–26].

Критичне мислення – це складний психологічний процес, який починається з вивчення інформації, а завершується прийняттям рішення. Це цілеспрямована діяльність з інтерпретації, аналізу, оцінювання і формулювання висновків, пояснення розмірковувань [9]. Як зазначав американський фахівець Р. Пауль, критичне мислення – це мислення заради вдосконалення самого мислення [3]. Також його можна описати як науковий метод, який люди застосовують під час дослідження навколишнього світу [5, с. 357]; як пошук коренів знання та орієнтації на трансформацію суспільства [5, с. 358], як аналіз та оцінка дійсності з метою виведення власного висновку [2, с. 115].

Людина, яка має розвинене критичне мислення, багато знає, має добру пам'ять, наполеглива, гнучка, справедлива в оцінках, знає про свої слабкості та враховує їх, розсудлива, врівноважена, відкрита, спрямована на пізнання та отримання результатів [9]. Вона може передбачити наслідки дій, розрізнити правильні та хибні припущення, первинні та вторинні джерела інформації [5, с. 359]. Сформоване критичне мислення дозволяє приймати найбільш оптимальні рішення [3]. Критичне мислення відрізняється від розуміння складних ідей, оскільки останнє спрямоване на інтерпретацію думок інших людей, а також від творчого та інтуїтивного мислення, тому що митці часто не усвідомлюють свої складні мисленнєві операції [14, с. 84]. На відміну від автоматичного мислення, критичне мислення завжди спрямоване [8]. Нові ідеї повинні оцінюватись, вдосконалюватись та застосовуватись на практиці. Взагалі тлумачення поняття «критичне мислення» містить п'ять обов'язкових умов: самостійність та індивідуальність, початок з постановки питань, переконлива аргументація, соціальність, інформація як кінцевий пункт мислення [14, с. 85; 3].

Науковці виділяють три групи показників критичного мислення: афективні, макрокогнітивні, мікрокогнітивні. До афективних належать самостійність та добросовісність мислення, неупередженість суджень, наполегливість та впевненість міркувань. Макрокогнітивні показники включають узагальнення без спрощення, розробку оцінних критеріїв, глибину мислення, вироблення і оцінку рішень. Мікрокогнітивні показники – це логічність, точність і критичність, вміння бачити суперечності, аналіз висловлювань, висновків, наслідків дій [1].

До принципів розвитку критичного мислення можна віднести:

- інформаційної насиченості навчального та практичного матеріалу;
- комунікативності в процесі обговорення і прийняття рішення;

- проблемності змісту матеріалу;
- мотивації і потреби у нових знаннях та вміннях;
- науковості, істинності та доступності інформації [9].

Заважають розвитку критичного мислення стереотипність, наявність авторитетів, догматизм, конформізм, нерішучість, низький рівень освіти [2, с. 117].

Процес формування навичок критичного мислення є досить складним та тривалим. Він включає шість рівнів:

- 1) рівень виявлення проблеми;
- 2) рівень виявлення фактів, тобто збір необхідної інформації;
- 3) рівень виявлення суті проблеми, створення умов для її вирішення;
- 4) рівень виявлення ідей – чим більше, тим краще;
- 5) виявлення можливих рішень;
- 6) рівень виявлення підтримки, складання плану дій для вирішення проблемної ситуації [8].

Технології розвитку критичного мислення мають на меті розвиток таких розумових здібностей особистості, які дозволяють приймати зважені рішення, аналізувати та фільтрувати інформацію, явища та події навколишнього світу [15, с. 25]. Такі технології підвищують мотивацію до отримання нових знань та вмінь, розвивають самостійність [15, с. 25–26].

Застосування технології розвитку критичного мислення складається з трьох стадій:

1) стадія виклику, яка передбачає актуалізацію раніше набутих знань, зародження цікавості до теми, виявлення пробілів у знаннях, визначення цілей вивчення нової інформації, спонукання до активної діяльності; можна використати такі прийоми, як «Мозкова атака», «Вірно – не вірно», «Спіймай помилку»;

2) стадія осмислення пов'язана із роботою з навчальним матеріалом, активністю студентів в процесі його аналізу, осмислення, співвідношення з власними знаннями; на цьому етапі роботи можна застосувати «Куб», «Фішбоун», інтелект-карти і таблиці, запитання різного типу;

3) стадія рефлексії, стадія формування особистого ставлення студента до проблеми чи питання, узагальнення та систематизація отриманої інформації, пошук нових викликів; можна використати «Сінквейн» або «ПРЕС», запропонувати написати есе [15, с. 26–27; 8].

Відносини студентів та викладачів ґрунтуються на підтримці та допомозі. Викладач бере активну участь у дискусіях, обговореннях, виступає помічником, радником, мотиватором [8].

Серед поширених технологій розвитку критичного мислення під час роботи з текстами, які корисно використовувати на аудиторних заняттях з ділової української мови у вищій школі, можна відзначити ІНСЕРТ. Це читання текстів з позна-

чками «+» (знаю), «-» (не знаю), «!» (цікаво), «?» (хочу дізнатись більше). Таке читання студенти мають практикувати під час роботи з підручниками та науковими статтями в процесі підготовки до семінарських занять. Також для розвитку письмового мовлення можна пропонувати писати невеличкі есе із запропонованої викладачем теми (метод аргументованого письма). Частини художніх, публіцистичних, офіційно-ділових текстів можна перемішувати, щоб студенти склали їх у логічному порядку [7].

Можливості групового обговорення певних ситуацій чи проблем відкриваються під час застосування прийому «Дерево припущень». На дошці або на фліпчаті зазначається головне питання, що символізує стовбур дерева (Як розвинути навички усного / писемного мовлення? Які можливості перед людиною відкриває вільне володіння рідною мовою? Як досягти успіху в ділових переговорах, бесідах? Як стати добрим оратором?). Студенти пропонують свої варіанти вирішення проблеми, які фіксуються у вигляді гілок дерева. Додаткові коментарі, припущення та докази записуються на окремих аркушах та прикріплюються до гілок як листочки. Таким чином, студенти навчаються розмірковувати, формулювати та відстоювати власну точку зору, аналізувати аргументацію інших людей, порівнювати позиції, робити висновки [4, с. 419].

Для глибшого вивчення окремих тем з ділової української мови можна використати прийом «Зигзаг». Студенти поділяються на групи та отримують завдання, наприклад, розробити рекомендації з роботи з підручником, науковою статтею, поради зі складання зручного конспекту. Або можна запропонувати їм скласти документ (наказ з прийому на роботу, звіт про практику, доповідну записку про проведення конференції чи виставки тощо). Визначаються опорні слова, ключові ідеї, які приймаються на колективному обговоренні. Експерти по одному з кожної команди виробляють основні вимоги до виконання завдання. Потім вони повертаються до своєї групи і допомагають зробити кінцевий результат роботи кращим. Після виконання завдання команди представляють свої варіанти та розповідають про них [4, с. 420].

Ігрові технології вже давно довели свою ефективність та можуть використовуватись на заняттях у вищих навчальних закладах. В процесі вивчення курсу «Ділова українська мова» можна провести засідання студентської групи, яке буде супроводжуватись складанням протоколу. Порядок денний може включати такі пункти, як обирання старости групи, підготовка до святкування Різдва чи Великодня, обговорення навчальних проблем, складання портфоліо групи, участь у написанні Всеукраїнського диктанту єдності тощо. Гра може бути пов'язана також із розігруванням ділових ситуацій (телефонна розмова, ділова зустріч, конфліктна

ситуація). Частина студентів будуть виступати як експерти, готувати свої висновки щодо виконання однокласниками завдання.

Прийом «Кластер» дозволяє систематизувати та упорядкувати знання з теми чи розділу. Це спосіб організації матеріалу, що дозволяє унаочнити процес мислення, показати зв'язки між поняттями, предметами та явищами. Є визначена послідовність дій під час побудови кластера:

1) фіксація ключового слова чи тези в центрі аркуша («планета»);

2) розташування навколо слів чи тез, пов'язаних із ключовим словом («супутники»);

3) з'єднання написаних слів чи тез лініями з ключовим словом;

4) поява на аркуші нових слів та тез, пов'язаних із раніше написаними («супутники супутників»).

Кластер є відбиттям нелінійної форми мислення, дозволяє охопити великий обсяг інформації [10, с. 20].

Під час вивчення основ діловодства кластер допоможе розглянути такі питання, як стилі мови, класифікація документів, перелік їх реквізитів, вимоги до тексту документів. Студенти можуть скласти кластери самостійно, разом обговорювати, редагувати, а потім користуватись ними на семінарських та лекційних заняттях для актуалізації опорних знань.

Усі перелічені методи розвитку критичного мислення можуть бути застосовані на заняттях з ділової української мови для студентів вищих навчальних закладів.

Під час вивчення теми «Фразеологізми» можна використати такі технології розвитку критичного мислення.

На стадії «Виклик» відбувається актуалізація знань студентів, які вони отримали з цієї теми ще у школі. На цьому етапі можна застосувати коротке повідомлення про те, що таке фразеологія, фразеологізми. Після наведення студентами конкретних прикладів можна додати історію виникнення окремих зворотів. Згадану інформацію у вигляді тез слід зафіксувати на дошці або на фліпчаті. Наступним кроком має бути визначення питань, на які необхідно буде знайти відповіді протягом заняття. Наприклад, у темі «Фразеологізми» такими запитаннями можуть бути такі: «На які групи можна поділити фразеологізми?», «Чи бувають наукові, офіційно-ділові, професійні фразеологізми?», «Яке значення мають фразеологізми в професійному мовленні?».

На стадії «Побудови знань» відбувається засвоєння нової інформації. Студенти поділяються на групи. Групам видаються картки з інформацією про фразеологізми: типологія за походженням, групи за стилістичним показником, книжні фразеологізми, наукова та офіційно-ділова фразеологія. Цікаво та корисно буде додати картку з фра-

зеологізмами, які існують в інших мовах. Вони вивчаються, потім склад групи змінюється, студенти обмінюються інформацією, оформлюють її у схемах та таблицях. Цей процес продовжується допоки всі студенти не опрацюють увесь запропонований матеріал. Така організація роботи в аудиторіях схожа на застосування методу «Ажурна пилка». Можна також використовувати прийоми «Мозковий штурм», «Ток-шоу», «Акваріум».

На стадії «Консолідація» схеми і таблиці, створені в різних групах, порівнюються, обираються найкращі варіанти, відбувається систематизація знань, аналізуються помилки в роботі.

Подібні завдання з розвитку критичного мислення, структурування аудиторних занять за певною схемою позитивно впливають на підвищення мотивації студентів до отримання знань, на розвиток мисленнєвих та мовленнєвих навичок.

Висновки. В основі сучасної системи освіти лежить компетентнісний підхід. Грамотність, математична, цифрова, особистісна, соціальна, громадянська, підприємницька компетентності потрібні сучасній людині, їх потрібно розвивати упродовж усього життя. Наскрізним умінням є розвинене критичне мислення, яке ми розуміємо як здатність аналізувати та оцінювати події і явища оточуючого світу з метою виведення власного висновку та прийняття рішення. Відповідно до актуальних вимог часу поступово реформується і система вищої освіти в Україні. Академічні дисципліни мають перебудовуватися на основі нової освітньої парадигми, яка базується на студоцентристському та індивідуальному підходах, необхідності формування у студентів критичного мислення, підвищенні мотивації до отримання знань та розвитку компетентностей, необхідних для успішного життя. В процесі вивчення мов створюються широкі можливості для використання різноманітних технологій розвитку критичного мислення. Студенти будь-якої спеціальності мають вдосконалювати знання рідної мови, усні та письмові навички спілкування, вивчати основи діловодства. Найкраще засвоєння нових знань, їх закріплення та систематизація відбуваються в процесі виконання проблемних завдань, застосування ігрових методів, технологій розвитку критичного мислення. Під час роботи з текстами варто використовувати метод ІНСЕРТ. Групове обговорення проблеми можливе за застосування прийому «Дерево припущень». Для глибшого вивчення теми доцільно використовувати «Зигзаг». Ігрові технології також ефективні під час вивчення ділової української мови. Прийом «Кластер» – найкращий варіант для упорядкування навчального матеріалу.

З метою розвитку критичного мислення заняття з ділової української мови будуються за певною схемою. На стадії виклику відбувається активізація знань та визначаються напрями подальшої

роботи. На стадії побудови знань студенти працюють індивідуально, в парах чи групах, ознайомлюються з новим матеріалом. На стадії консолідації відбувається систематизація отриманих знань, рефлексія з аналізу недоліків в роботі.

Розвиток навичок критично мислити потребує систематичної роботи, активності та наполегливості. Лише систематичне застосування різноманітних методів та прийомів з розвитку важливого уміння може змінити навчальний процес, зробити його більш ефективним та сучасним.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Чаплак Я., Марчук М. Роль критичного мислення у творчих пошуках «внутрішнього камертону душі» особистості. *Електронний науково-практичний журнал «Современные научные исследования и инновации»*. 2011. № 4 (Август). URL: <http://web.snauka.ru/issues/2011/08/1516>.
2. Романова С.М. Розвиток критичного мислення особистості як проблема сучасної освіти. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2009. № 2. С. 113–118.
3. Чуба О. Формування критичного мислення як психолого-педагогічна проблема сучасності. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 3. С. 202–208.
4. Куземко Л.В. Проблема формування у майбутніх педагогів критичного мислення і здатності вирішувати проблеми. *Молодий вчений*. 2017. № 3(43). С. 417–421.
5. Ходаковська О. Впровадження методів критичного мислення на заняттях з іноземної мови. *Поєднання інноваційних і традиційних технологій навчання української та іноземних мов як чинник забезпечення дієвості знань : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф.* Харків, 2017. С. 355–367.
6. Авершин А.О., Яковенко Т.В. Формування критичного мислення у студентів інженерно-педагогічних ВНЗ. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти : збірник наук. пр.* Вип. 24–25. Харків : УІПА, 2009. С. 238–246.
7. Бондаренко К.І. Розвиток критичного мислення в процесі навчання. Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції «Новітні освітні технології в контексті євроінтеграції». 14 січня 2015. URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1215>.
8. Бреславець Н.О. Застосування технології критичного мислення при вивченні іноземної мови у вищій школі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2014. № 1. С. 114–120. URL: <http://nzp.tnpu.edu.ua/article/view/65253/60519>.
9. Тележкіна О.О. Застосування методів технології розвитку критичного мислення у викладанні фахової української мови. Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ [Електронний ресурс] : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ (5 березня 2016 р.). Київ : КНЕУ, 2016. С. 207–210. URL: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/17600>.

10. Василенко (Колесова) О.П., Сікорська В.Ю. Особливості розвитку критичного мислення у студентів спеціальності «Журналістика» під час вивчення української мови за професійним спрямуванням. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. № 32. Том 3. С. 18–21.
11. Музичук К. Розвиток критичного мислення здобувачів вищої освіти в умовах змішаного навчання. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 3 (99). С. 61–65.
12. Локшина О.І. Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя: оновлене бачення 2018 року. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 3. С. 21–30.
13. ЗУ «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>.
14. Гуріненко І.Ю. Педагогічні умови формування критичного мислення курсантів ВНЗ МНС України засобами мас-медіа. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Серія: Педагогічні науки*. 2011. № 5. С. 83–88.
15. Артюшина М.В. Перспективи використання технології формування критичного мислення на лекціях ВНЗ. *Педагогічний дискурс*. 2013. Випуск 14. С. 25–29.